

Het Moraego.

Door P. TEN KATE, te Watoetaoe (Napoe, Posso).

In „De Bareë-sprekende Toradja's" hebben de schrijvers de dansen in het taalkundig deel opgenomen. En zeker moeten ze daar voorkomen, want voor den tegenwoordigen stand van zaken is het gezang daarbij het voornaamste, vooral bij de Bare'e sprekers. Waar men ook vraagt, men wordt nergens de beteekenis gewaar en slechts een enkele durft vermoeden, dat het *moraego* vroeger godsdienstige beteekenis heeft gehad, zooals ik uit eene mededeeling van Br. Schuyt vernam. De meesten ontkennen zulks echter pertinent. Ik meen ook voor godsdienstige beteekenis te moeten stemmen, ik zal straks aantoonen waarom. Eerst wil ik echter eene beschrijving geven, waarbij ik het letterkundig deel gevoegelijk kan weglaten, als reeds uitvoerig behandeld zijnde in bovengenoemd werk. Ook geven mijne aantekeningen van *raego*-versjes van niet-Bareë-sprekende stammen geen nader licht, omdat ik niet in staat ben er een enkele van te vertalen. Waarschijnlijk wordt gebruik gemaakt van een oude taal van een vroeger in de berglandschappen geleefd hebbend volk.

Als men gaat *moraego*, gaat men op een daarvoor geschikt terrein staan en roept *hoohoo*, wat men in het Napoesch noemt *mombehehe* (Taw. *moboehoo*, Bes. *mebochehe*) of men roept *hihiha!*, dat *mosasaita* heet (Taw. id., Bes. *mohiihi*). Dit gaat gepaard met een ver klinkend gezang der vrouwen, het *mempate*. Van lieverlede komen nu de liefhebbers uit de huizen en men vangt aan met het *merarona* (Taw., Bes. id.). De bewegingen zijn reeds als bij het *moraego*, alleen zijn tekst en wijze anders. Zijn er genoeg deelnemers, dan begint het eigenlijke *moraego*, dat, wil het goed zijn, volgehouden moet worden totdat de zon opkomt.

Bij het *moraego* vormen de vrouwen samen een halven kring, liefst twee aan twee loopend, terwijl ze elkaar vasthouden en hare voorgangsters. De mannen vormen een

wijderen kring rondom, zijn evenals de vrouwen sierlijk uitgedost en leggen de buitenste hand op den binnensten schouder van hunnen voorganger. De mannen beginnen te zingen. Een poos later vallen de vrouwen in en zingen de mannen nog door, die ten slotte met een *mesaita* eindigen, waarbij ze eenige keeren op den bodem stampvoeten. Wil men het heel mooi doen, dan behoort er het *meolo* bij. Eenige paren gaan terzijde staan, om de beurten een man en eene vrouw. Ze leggen de armen over elkaars schouders en volgen het lied met diepe en halfdiepe kniebuigingen en stampvoeten. De richting, waarin men loopt, is willekeurig, met eene enkele uitzondering, waarover straks. Elk volk zet zijn eigen stempel op zijn *raego* en het is moeielijk mee te doen in het *raego* van vreemden. Het *moraego* is over geheel Midden-Celebes bekend en ook gebruikelijk in de Minahassa.

De verklaring van het woord *raego*, die Dr. Adriani in zijne beschrijving geeft als eene mogelijke, wil mij niet als de juiste voorkomen. Laat ik eerst beginnen met de mij bekende woorden in andere talen op te geven, dan vind ik Bar., Nap., Taw. *moraego*, Bes. *morego*, Bad. *moreigo*, Leb. *raido*, Minahassisch (T.B.) *marani* (bet. leven maken) voor gewoon *moraego* en *maramba* (bet. stampvoeten) voor het *raego* in een nieuw huis bij de inwijding. Voorts hoorde ik in Tamadoeë (Baria-sprekers als in Tawaelia) de deelnemers van het *modondi* tijdens een soortgelijken dans noemen de *ana ngkarombo*. Dit *rombo* van het Baria moet in het Nap. in plaats van twee o's twee a's hebben en dit *ramba* moet dezelfde beteekenis hebben als het Min., blijkend uit het woord *morambai*, het door buffels omwerken der sawahs, d. w. z. men drijft de buffels er in rond en door het stampvoeten der dieren woelt men den natten grond om. De andere woorden leid ik ook af van een stam, die stampvoeten beteekent. Het Mal. *indjak* vinden we in het Nap. terug als *tampaidoki*, waarvan *ido* het grondwoord is. Nu wordt de *dj* nu eens *g*, dan weer *d* in de bergtalen. Zoo wordt het Bar. *djapi*, „rund” zoowel *dapi* als *gapi* genoemd, en voor *djamboe* vindt men zoowel *damboe* als *gamboe* enz. De verwisseling in *raego* van *d* (Leb.) en *g* (andere talen) wijst dus op een oorspronkelijke *dj*, terwijl we in 't Bad.

en Leb. de oorspronkelijke *i* weervinden. Voorts heeft *tampaidoki* de *o* reeds, die we in al de talen in *raego* weervinden. Ik geloof dus, dat de stammen *ego*, *igo*, *ido* alle identisch zijn met *indjak* en dus stampvoeten beteekenen.

Het stampvoeten heeft men dus te beschouwen als een der hoofdevenementen in het *moraego*. Dat men dit in de Minahassa dóet in een nieuw huis bij wijze van proef is verklaarbaar. Maar dat men het elders doet op den vlakken bodem is wel wat vreemd, tenzij men het doet met de gedachte iets stevig te maken, wat dan het leven moet zijn, zooals ik nader hoop aan te toonen.

Toen ik het bovengenoemde *modondi* te Tamadoeë bijwoonde, draaide men steeds links rond en men vertelde mij, dat men bij het *raego* rechts om behoorde te draaien. Nu was dit feest *modondi* ter eere der rijst en gebeurde in de sawahs. De levensgeest, *tanoecana*, der rijst werd er door versterkt en in het *dondi*-vers noemde men deze *ntanimboeloe ntoroendoe*. Nu wordt met *toroendoe* de rijst bedoeld, en is *ntanimboeloe* (letterlijk: waar het haar anders is) synoniem met *tanoecana* (kruin van het hoofd). Dit moet afgebeeld worden door het ronddraaien bij het *raego*. Wanneer men nu de kruinen naziet, draaien de meesten rechtsonder naar binnen, dus in de richting van het *raego* der levenden. Het *modondi*, dat als een *raego* der dooden is te beschouwen, moet dus omgekeerd, dus linksom zijn.

Ik beschouw dus het *moraego* als eene vroegere poging om den levensgeest te versterken en dus als echt-heidensch. Dat houdt echter niet in, dat we ze daarom moeten verwerpen, want niemand voelt er iets heidensch in. Op ons laatste Kerstfeest hadden we kerst-*raego*'s der To Tawaelia, die zeer gewild waren. Waar we echter wel tegenop moeten komen is het *moraego* 's nachts, want behalve dat men dan niet slaapt en dus den volgenden dag minderwaardig is, gebeuren er dan ook wel dingen, die soms tot echtscheidingen aanleiding geven. En daar komen we het best tegenop door de schoolkinderen te leeren overdag te raegoën, iets wat men aanvankelijk allerbespottelijkst vindt, doch waaraan men went. Bovendien door het in stand houden van den raego-dans, kunnen we beter het nadoen van andere minder zedelijke dansen bestrijden.

Naschrift van Dr. N. Adriani.

Om de mededeelingen omtrent het *moraego*, die te vinden zijn in „De Bare'e-sprekende Toradja's van Midden-Celebes”, dl. III, bl. 607-617, te verbeteren, is de Heer Ten Kate als zendeling-leeraar van Napoe, Besoa en Bada, zeker wel de aangewezen man. De stammen, onder welke hij woont, zijn ongetwijfeld de meest hartstochtelijke beoefenaars van dezen reidans, en dat de To Poe'oe mBoto onder de Bare'e-sprekers de grootste *to poraego* zijn, is een trek te meer, dien zij met de bewoners van Napoe, Besoa, Bada, Leboni, Koelawi, Lindoe, enz. gemeen hebben (o.c., bl. 608).

Het vermoeden, dat het *moraego* godsdienstige beteekenis heeft, of moet gehad hebben, ligt voor een onderzoeker der Toradja'sche letterkunde voor de hand. Het is voor Dr. Kruyt en mij dan ook eene teleurstelling geweest, dat wij bij de Bare'e-sprekers nimmer hieromtrent iets hebben kunnen vaststellen. In „Het Animisme in den Indischen Archipel” heeft Dr. Alb. C. Kruyt (in 1906) op bl. 488 het vermoeden uitgesproken, dat de *raego*-zangen ter eere van de maan worden gezongen. Dit vermoeden zal wel zijn opgewekt door hetgeen Dr. Kruyt van de Morische reizen is te weten gekomen. Zie Meded. Ned. Zend. Gen. XLIV, 189, 190, 229-231. Maar ten opzichte van de *raego*-zangen der Bare'e-sprekers is dit vermoeden nog niet tot zekerheid geworden.

In het artikel „De Grensstreken tusschen Lawoe en Ma-moedjoe in Centraal-Celebes” (Tijdschr. Kon. Ned. Aardrijkskundig Gen. dl. XXXI, 1914, bl. 475, vlgg.) komt op bl. 489-490 eene passage voor, die over het *moraego* bij de To Koelawi spreekt. Zij is ontleend aan het verslag der verkenningen in Midden-Celebes, die in de jaren 1910 en 1911 zijn verricht onder leiding van den kapitein van den generalen staf R. Boonstra van Heerdt. Deze schrijver vertaalt kloekweg het woord *raego* met „pret hebben” en *mraego* (sic) met „pret maken”, waarschijnlijk op gezag van den Menadoneeschen schrijver te Lemo (de hoofdplaats van Koelawi), van wien Kapitein Van Heerdt getuigt, dat hij „uitstekend” het *moma* der Koelawiërs spreekt.

Geholpen door dezen kenner der Koelawi-taal, heeft Kapitein B. Van Heerdt uit den mond van een Koelawisch hoofd „eenige *raego*-pantons opgeteekend, uit welker inhoud

duidelijk blijkt, dat het *mraego* beschouwd moet worden als een uiting van godsdienst bij de heidensche Toradja's. Een afdeelingsschef, die de hem ondergeschikte ambtenaren zou willen opdragen om, in het belang van den geregelden arbeid, het daarheen te leiden, dat als regel niet meer dan ééns per week ge-raego-d wordt, zou daarmee bewijzen zeer weinig begrip te hebben van deze godsdienstige plechtigheid, die diep geworteld is in het maatschappelijk leven van de Toradja's; al mochten ze te eeniger tijd tot den Islam overgaan, er zal niettemin nog eeuwen door hen ge-raego-d worden. Op den avond van den tweeden dag van mijn verblijf in het landschap Lindoe verzocht het kamponghoofd van Poera vergunning om dien nacht in Lewoeto, dicht bij ons bivak, te mogen *mraego*, omdat er in die kampong zoovele zieken voorkwamen. Toen de dokter en ik den volgenden morgen die kampong bezochten, constateerde de arts bij vele bewoners malaria.

Nu heeft elk landschap, soms elke vallei, zijn eigen wijze van *mraego*. Wat ik te Lawe, Kantewoe, Benasoe en Bada zag, verschilde elk op zich zelf van hetgeen ik meerdere malen in Koelawi aanschouwde, maar de grondgedachte, de oorspronkelijke beteekenis, is overal dezelfde."

Deze woorden van Kapitein Boonstra Van Heerdt laten aan duidelijkheid niets te wenschen over. Jammer dat de „raego-pantons” (eene weinig nauwkeurige uitdrukking) en de vertaling er van, niet mede uit het verslag van Kapt. B. Van Heerdt zijn overgenomen. Hieraan zou voornamelijk het bewijs voor of tegen de meening van den Schrijver zijn te ontleenen. De boven gegeven vertaling van het stamwoord *raego* en het intransitieve deelwoord *moraego* doet vermoeden, dat Kapt. B. Van Heerdt de taalkennis van zijn zegsman wel wat spoedig „uitstekend” heeft gevonden.

Al weten wij dus nog niet op welke gronden, zooveel is zeker, dat Kapt. Boonstra Van Heerdt aan het *moraego* godsdienstige beteekenis toekent. En het is zeker van belang deze meening aan te halen, nu de Heer Ten Kate er evenzoo over denkt.

Laat ons nu eens zien op welke gronden. Evenmin als Kapt. B. Van Heerdt kan de Heer Ten Kate aan de beteekenis, die het woord *moraego* voor hem heeft, een bewijs

voor zijne meening ontleenen. Volgens Kapt. B. Van Heerdt beteekent *moraego* „pret maken”. In Bar. Tor. III, bl. 607 is aan dit woord (doch op etymologische gronden) dezelfde beteekenis toegekend. De daar gegeven afleiding heeft natuurlijk tot steun gediend voor onze opvatting van het *moraego*. Volgens den Heer Ten Kate is het woord *raego* af te leiden van een stam *ego*, *igo*, *ido*, alle identisch met het woord *indjak* (Maleisch) en dus „stampvoeten” beteekenend. Dit „dus” is wat haastig neergeschreven, want de Heer Ten Kate weet evengoed als ik, dat het Mal. *indjak* niet „stampvoeten” beteekent; daarvoor heeft het Mal. *mèrentak*. De Heer Ten Kate heeft ook niet verklaard, waarom hij van het woord *raego* juist het gedeelte *ego* tot stam neemt; over het bestanddeel *ra* spreekt hij niet. Maar hoe verhoudt zich nu in het Napoesch *idoki* en in het Bare'e *idjaki*, die toch zeker wel met het Mal. *indjak* identisch zijn, tot dezen stam *ego* enz.? Zijn het dubbelvormen, dan moeten ze wel jonger zijn dan *idoki*, *idjaki*. Maar hoe kan dan het woord *raego* zoo algemeen verspreid zijn, als het tot de nieuwere vormingen behoort? En dan het bestanddeel *ra*? Daarenboven beteekent het Bar. *idjaki* hetzelfde als het Mal. *indjak*; voor „stampvoeten” heeft het Bare'e *moroese*.

De afleiding in Bar. Tor. III, 607 gegeven, is alles behalve dwingend, maar ik durf die van den Heer Ten Kate toch niet in hare plaats stellen.

Dat de benaming *ntanimboeloe* synoniem is met *tanocana*, zegt de Heer Ten Kate terecht. In de Priestertaal van het Bare'e is het evenzoo. Maar de vertaling van dit woord met „waar het haar anders is” komt mij niet aannemelijk voor. Het woord moet daartoe worden gescheiden in *ntani* en *mboeloe*. De beteekenis van *ntani* of *tani* is „afgescheiden, afgezonderd”, vandaar ook wel „anders”. Maar *mboeloe*, *boeloe*, *woeloe*, *woejoe* beteekent niet „hoofdhaar”, maar juist alle haar, behalve hoofdhaar. Mij komt *tanimboeloe* voor te zijn gevormd naar het voorbeeld van *tanoana*, waarvan het zoo dikwijls het parallel woord is. Is dit juist, dan kan het infix *-an-* verwijderd worden en *timboeloe* worden genomen in de beteekenis, die de vollere vorm *timboeloegi* in het Bare'e heeft, n.l. die van „tros, bos”. De beteekenis heeft dan wel op het haar betrekking, maar die van „anders” vervalt.

Al komt mij de redeneering van den Heer Ten Kate niet juist voor, ik zou de eerste willen zijn om te erkennen, dat hij gelijk kan hebben. Hij late zich niet afschrikken door dit „Naschrift”, dat alleen is opgesteld om hem te bewegen zijn onderzoek naar de oorspronkelijke beteekenis van het *moraego* voort te zetten in eene andere richting, b.v. door te trachten iets van den tekst der *raego*-strofen te vertalen. Indien het hem gelukt de godsdienstige beteekenis van het *moraego* aan te toonen, zullen we hem zeer dankbaar zijn.

Juni 1915.
